FRA SPROG OG LITTERATUR

KOMMENTAR TIL PONTOPPIDANS „NAADSENSBRØD"

Indtil ca. 1860 havde man som Fattighjælp på Landet den, hvad man kunde kalde, individuelle Pleje, men nu slog man pludseligt om til det modsatte System: den kollektive Pleje, og Fattiggårdene blev Resultatet. Ved en Fattiggård forstår man en Landbedrift, større eller mindre, der blev indkøbt af Sognet, og som var bestemt alene til at huse Sognets Fattige. På Gården fik de indlagte Lemmer fuld Forplejning, og det var Tanken, at de Produkter, der medgik til Forsørgelsen, skulde frembringes på Gården ved Hjælp af de indlagte Lemmers Arbejdskraft. Ved sin Størrelse og ved den stærke Betoning af Fattiggården som en Forsørgelses- og Arbejdsanstalt adskilte den sig fra Fattighuset, der kun var et Sted, hvor den Fattige fik anvist Bolig. På Sjælland var Tikøb Sogn nær Helsingør Arnestedet for den nye Fattigplejebevægelse. Her byggedes i 1860 en efter Tidsforholdene imponerende Fattiggård med Plads til 150 Lemmer foruden en Afdeling for Sindssyge[1].

Med Tikøb som direkte Forbillede oprettedes en Række Fattiggårde i Frederiksborg og Holbæk Amter, og selv til fjernere Egne af Sjælland bredte det nordsjællandske Fattiggårdssystem sig. Således blev i 1867 efter Tikøb-Mønstret bygget en stor Fattiggård i Ganløse Sogn. Den skulde omfatte hele Ølstykke Herred med Sognene Ølstykke, Stenløse, Slagslunde, Ganløse, Farum samt Lynge-Uggeløse. 1869 fik Skiby Sogn i Horns Herred sin Fattiggård med Plads til 100 Fattiglemmer.

Oprettelsen af Fattiggårdene, det populære Navn på de nye Arbejds- og Forsørgelsesanstalter, har naturligvis givet Anledning til megen Snak og Samtale rundt i Sognene, og mange har vel også overvejet deres Nytte. Eftertiden har i hvert Fald vist, at Fattiggårdene var et uheldigt Påfund.

Dette har Digteren Henrik Pontoppidan (1857—1943) uden Tvivl straks været klar over, hvilket i udtalt Grad fremgår af hans Fortælling: „*Naadsensbrød*", der indleder Bogen: „Fra Hytterne", som udkom i Foråret 1887. Fortællingerne i „Fra Hytterne"[2] er lutter Skyggerids fra Landsbyerne, som Pontoppidan for Nordsjællands Vedkommende fik

[1] Dr. Harald Jørgensen har i sin nyttige og værdifulde bog: „Studier over det offentlige Fattigvæsens historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede" (1940), 270—79, givet indgående Oplysninger ikke alene om Fattiggårdenes Oprindelse, men også om Tikøb Fattiggårds første Historie. [2] Jfr. Dansk Udsyn 1935, 385—86.

Kendskab til i Årene 1880—87, da han boede forskellige Steder i denne Landsdel. 1880—84 opholdt han sig i Hjørlunde som Højskolelærer, 1884—86 havde han sit Hjem i Østby i Horns Herred, hvorefter han lejede sig ind på „Slottet“ i Havreholm nær Hornbæk.

Det har været let for Pontoppidan i de for ham så udviklingsrige År i Nordsjælland at få Kendskab til de nye Fattiggårde. Der er således ikke særlig langt fra Hjørlunde ned til Ganløse, ligesom det også kun var Spørgsmålet om en Spadseretur fra Østby og over til Fattiganstalten i Skiby Sogn. Og da han kom til Havreholm at bo, var der heller ikke nogen nævneværdig Afstand ned til Tikøb Fattiggård, som han muligvis særlig har tænkt på, da han skrev sin Novelle „Naadsensbrød“, hvor der indledningsvis gives Oplysninger om en stor Fattiggård, hvorom Pontoppidan nævner, at den har dannet Forbilledet for „adskillige lignende Barmhjærtighedsasyler i de omliggende Herreder“. Og dette havde jo Forsørgelsesanstalten i Tikøb.

Der er dog Grund til at tro, at Digteren har sin meste Viden fra Fattiggårdene i Ganløse og Skiby. Han véd god Besked om Fattiglemmernes Arbejde, såsom Fletning af Sivmåtter, Kurvebinding og andet Husflidsarbejde (jfr. Harald Jørgensen, l. c., 278), ligesom man tør tro, at Pontoppidans øvrige Oplysninger om Livet på Fattiggårdene grunder sig på Førstehåndsmeddelelser.

I få sikre Penselstrøg fremmaner han for os de gamles ensformige og trøstesløse Liv på Fattigkasernen, der var det gamle inhumane Forsørgelsesvæsens sidste sørgelige Etape. „Naadsensbrød“ giver i det hele et lille kulturhistorisk Indtryk af en Form for Fattigforsørgelse, der nu heldigvis hører Fortiden til.

De Fattige og Gamle, som havde Udsigt til at komme på Fattiggårdene, følte sig meget ulykkelige. De gruede for at komme der og betragtede det også som en Skam og Nedværdigelse sådan at blive installeret som Lem på en offentlig Forsørgelsesanstalt; så hellere blive boende i de gamle, hjemlige Rønner, hvor man, trods Armoden, alligevel følte sig som frie Mennesker. Dette Forhold var Pontoppidan klar over, og det er da det uforglemmelige ved Fortællingen „Naadsensbrød“, at den giver en Skildring af, hvorledes den aldrende og fattige Stine Bødkers gjorde al den Modstand, hun kunde, for at undgå at komme på Fattiggården. Hun slog fra sig, skreg og græd; en Flok støjende Mandfolk og Drenge samledes i Smøgen ved hendes Bopæl, hvor der efterhånden blev et frygteligt Røre. Endelig kom Sognefogeden, som man havde skikket Bud efter. Hun bad for sig, men ved Hjælp af et Par hosstående Karle blev Stines Hænder og Fødder bundet, og som en Gris eller Kalv blev hun, sparkende og skrigende, båret ud og kastet op i Vognhalmen, „et Par Mand sprang op, Kusken smækkede paa Hesten, ... og Vognen rumlede afsted. Saa var det forbi, og Folk skiltes roligt“. På Forespørgsel fra Provsten, der lidt efter kom kørende gennem Landsbyen i sin nye Landauer, hvad der var påfærde, svarede de adspurgte Børn i deres Uskyldighed: „Det var bare Stine Bødkers, der kom paa Kassen!“

Således slutter Pontoppidans Fortælling, der giver et ubarmhjertigt Indtryk af en gammel Kones sidste fortvivlede Kamp for at undgå Fattiggården; men hendes Modstand nyttede intet. Samfundet havde ingen Følelse for hendes personlige Indstilling.

„Naadsensbrød" har uden Tvivl ved den Form for Kritik, den indeholdt af et vist Forhold i Samfundet, øvet Indflydelse på Lovgivningen; denne Fortælling har ydet sin Medvirken til, at Fattiggårdene med Tiden afløstes af Aldersomshjem. Ganløse Fattiggård blev nedlagt 1895, og i Tikøb afløstes den berømte Forsørgelsesanstalt 1911 af et Alderdomshjem med Plads til 20 Mennesker. Og så heldigt har det udviklet sig overalt i vort Land.

Da det må formenes at være af Interesse at få noget at vide om, hvorfra Pontoppidan har hentet Ide og Stof til sin lille Mesternovelle, er ovenstående Oplysninger hermed blevet meddelt Offentligheden.

August F. Schmidt.

ET PAR RANDBEMÆRKNINGER TIL BLICHERS „HOSEKRÆMMEREN"

Af samtlige Blichers Noveller er der næppe nogen, der saa umiddelbart griber Tilhørerne eller Læserne om Hjertet som „Hosekræmmeren". Den er derfor et af de populæreste og mest læste af Digterens Arbejder og indtager da ogsaa en smuk Plads i hans Produktion. Men saa helstøbt og fint gennemført et Mesterstykke som „En Landsbydegns Dagbog" er „Hosekræmmeren" ikke. Det lykkedes vel overhovedet aldrig senere Blicher at præstere noget indtil de mindste Detaljer saa nøjagtigt afslebet og omhyggeligt tilpasset og afpudset som denne i dobbelt Forstand den første af hans Noveller.

Gaar man „Hosekræmmeren" nøje efter, vil det ses, at allerede de 5 Aar, der ligger mellem „Landsbydegnen" og denne Novelle, var tilstrækkelige til at faa ham til at slække paa de allerstrengeste kunstneriske Krav og til i nogen Grad at nedbryde det Taalmod og den Udholdenhed, maaske ogsaa den Sans for Detaljen, der ellers faar Kunstneren til atter og atter at gaa Værket efter og stemme alting, selv de mindste Ubetydeligheder, af efter hinanden. Den almindelige Læser vil disse smaa Unøjagtigheder og Skødesløsheder sjældent støde, og Digterværket vil lige fuldt bevare sit Greb om hans Hjerte, men de, der ellers fryder sig over Harmonien i Kunsten, fornemmer ligesom en Skurren i Øret.

En enkelt af disse Skødesløsheder gør Hans Brix opmærksom paa i sine *Blicher-Studier* (1916). Det er i Slutningen af det første af Novellens to Hovedafsnit, hvor Blicher fortæller, at han langt borte endnu saa Esben og Røghvirvlerne af hans Pibe, — skønt vi ganske kort i Forvejen omstændeligt har faaet at vide, at han gemte Pibe, Pung og Fyrtøj, hver Del i sin behørige Lomme. Brix'es Udlægning (der for øvrigt er en Smule uklar) synes at gaa ud paa, at Blicher bevidst og i kunstnerisk Øjemed begaar denne Forglemmelse. Den skulde give Blicher Lejlighed til at komme med den Bemærkning: „Saaledes — tænkte jeg — uddamper hans Sorg og hans Kærlighed". Han opnaar ved at udtrykke denne Tvivl (siger Brix), at Esbens tro og ømme Følelse, der beviser sig i det følgende, gør et saa meget stærkere Indtryk.

Dette er baade en elskværdig og sindrig, men desværre ogsaa en fejl-